

Een chroniqueur van transformaties

Een nieuwe visie op Bernard van Dam (1881-1958) en het belang van zijn oeuvre

Journalist, tekenaar en schrijver Bernard van Dam werd in 1881 geboren in een middenstandsgezin in Eerde, bij Veghel. Daar woonde en werkte hij zijn hele leven. Vader Van Dam was uitbater van zowel een winkel in koloniale waren als een café. In 1897 kocht hij de Eerdse Sint-Antoniusmolen. Als kind van gegoede middenstanders ging Van Dam in Oudenbosch naar een kostschool. Daar ontwikkelde hij zijn aanleg voor musiceren, schrijven en tekenen en leerde hij Engels en Frans. Zijn vader had hem – samen met zijn broer Gerrit – voorbestemd als molenaar van diens molen, hetgeen geschiedde. Feitelijk runde Gerrit de molen, Bernard verzorgde de graanhandel en de administratie. Pas toen hij al in de veertig was, na de verkoop van de molen in 1923, kon Van Dam zijn roeping volgen en maakte hij serieus werk van de creatieve talenten die hij op school had ontwikkeld. Hij kreeg steeds meer opdrachten van agrarische weekbladen. De eerste artikelen verschenen in 1927 en dat ging – slechts onderbroken tijdens de oorlogsjaren – door tot zijn overlijden in 1958.

Bernard van Dam. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2020, deel 10. *Observer*, p. 18)

Bernard van Dam is vooral bekend van het boek *Oud-Brabants Dorpsleven* uit 1972: een verzameling artikelen die hij in zijn laatste jaren, tussen 1955 en 1958, schreef en van tekeningen voorzag. Ze gaan over wonen en werken op het Brabantse platteland aan het begin van de twintigste eeuw. Die artikelen zijn indertijd gepubliceerd in *Brabants Heem* en *Sint Jans-klokken*, het toenmalige weekblad van het bisdom. Een jarenlange zoektocht door cultuurhistoricus Gerard Rooijackers en enkele kleinkinderen in landelijke, regionale en universiteitsarchieven bracht veel meer materiaal boven water. Van Dams oeuvre blijkt veel uitgebreider: hij schreef in landelijke vakbladen voor de agrarische sector, zoals *R.K. Boerenstand* (het blad van de *R.K. Boeren- en Tuindersbond*), *De Boerderij*, *Avicultura*, *De Vee- en Vleeschhandel*, *Sint Ambrosius*, het *Vakblad voor de Slagerij en Boer en Tuinder*. Daarnaast bevatte het familiearchief veel vrij werk dat nooit gepubliceerd is. Het verzamelde oeuvre van Bernard van Dam is onlangs uitgebracht onder de titel *Brabants dorpsleven* en is

digitaal beschikbaar via de website www.bernardvandam.com: tien delen met in totaal meer dan drieduizend pagina's. Nu het oeuvre in al zijn diversiteit en over zo'n lange periode is samengebracht, ontstaat een nieuw beeld van Van Dam als persoon en van de betekenis van zijn werk. Wat zijn de verschillen met het oude beeld en welke betekenis heeft zijn oeuvre voor de Brabantse cultuur en identiteit?

De 'oude' Bernard: de nostalgische heemkundige

Oud-Brabants Dorpsleven uit 1972 bevat artikelen die gebaseerd zijn op Van Dams herinneringen en gaan terug tot zijn vroege jeugd, zo rond 1890. In de teksten brengt hij een scheiding aan tussen het boerenleven voor en na 1880. Van Dam schreef over de verdwijnende wereld van het Brabantse dorp en raakte daarmee een gevoelige snaar bij een breed publiek, dat eigenheid en nostalgie koesterde. Hij noteerde zaken die nog niet waren vastgelegd, zoals de taal van de molenwieken in oostelijk Noord-Brabant of het intrigerende fenomeen van de 'hegmulder'. Na de oorlog tekende hij de kapotgeschoten windmolens, waaronder die in Eerde, waarop hij in zijn jonge jaren zelf nog had gemalen. Hij verwachtte niet dat er iets van zou worden herbouwd, omdat de molens bedrijfseconomisch immers niet meer rendabel waren. Voor andere ambachten moest Van Dam 'te veld', hetgeen hij duidelijk met plezier deed. En al was zijn

Ex libris Bernard van Dam (BvD). (Bron: *Brabants dorpsleven* 2020, deel 10. *Observer*, p. 28)

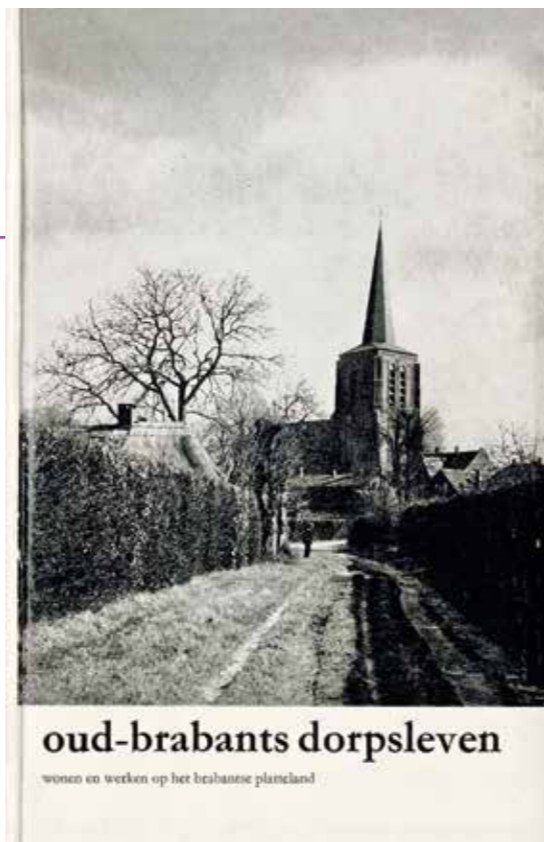
Door overproductie en gebrek aan exportmogelijkheden zijn de voedselprijzen extreem laag. *Crisiskroniek 'De kleine man'*, in: *De R.K. Boeren- en Tuindersstand*, 23 maart 1933. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2019, deel 6.2. *Landbouwpolitiek*, p. 182)

actieradius door zijn gezondheid en hoge leeftijd beperkt tot de Meierij van Den Bosch, soms zocht hij het verderop. Hij liet zich voorlichten door generatiegenoten van andere stieren en tussen de regels door proef je de borrels en ruik je de sigarenrook. Zo werd zijn bezoek aan de mesterij van Okker de Kok in Nieuw Venne niet afgesloten voordat met de fokker een neut 'ouwe Bols' was genuttigd, waardoor hij bijna de trein huiswaarts miste. In de periode waarin hij dit alles vastlegde, moderniseerde de wereld snel. In zijn beschrijving van ambachten en gebruiken is Van Dam zich er scherp van bewust dat hij sprak met een generatie met vakkennis en informatie over bedrijfsvoering en ambachtscultuur, die gedomd was te verdwijnen.

De 'nieuwe' Bernard, een (her)ontdekking

Oud-Brabants Dorpsleven bevat dus alleen herinneringen van Bernard van Dam aan het boerenleven in zijn jeugd. Het staat in schril contrast met het nu volledig verzamelde werk. Daarin wordt het overgrote deel gevormd door artikelen over de actualiteit van 1930 tot 1955. Opvallend in dat opzicht is het negende deel van de boekenserie: *Aan den Ooiver in Battle-dress. Berichten van het thuisfront aan de dienstplichtigen in Nederlands-Indië, 1947-1950*. In dit deel geeft Van Dam een uitzonderlijke en kostelijke inkijk in het wel en wee in Eerde zoals beschreven aan uitgezonden Eerdse militairen. Samen vormen de tien delen feitelijk een kroniek van een Brabants dorp in de naoorlogse jaren. Daarnaast blijkt Van Dam een veel betere en treffendere tekenaar dan het werk uit 1972 doet vermoeden. Behalve beschrijvingen bevat het nieuwe werk dan ook veel tekeningen. Gerard Rooijackers beschrijft Bernard van Dam als een cultureel tussenpersoon, iemand die door zijn maatschappelijke positie tussen twee werelden verkeerde. Met het ene been stond Van Dam in de vakwereld van de landbouwjournalistiek en speelde hij zijn partij mee in de landelijke netwerken. Die bestonden uit bestuurders van organisaties die de belangen behartigden van boeren en tuinders, onder wie pater Gerlacus van den Elsen, redacteuren van landelijke en regionale bladen, alsmede gelijkgestemde initiatiefnemers in de heemkunde en het natuurbehoud, onder wie pastoor Binck uit Alphen. Ook kende hij Haagse kopstukken als de ministers Steenberghe en Deckers persoonlijk.

Cover *Oud-Brabants Dorpsleven* uit 1972. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2020, deel 10. Observator, p. 7)

Met zijn andere been verkeerde Van Dam in de lokale wereld van 'd'Eerd' en de omringende Meierij. Van Dam had in zijn jonge jaren duidelijk al een breder wereldbeeld en interesses die verder reikten dan wat je van een molenaar kunt verwachten. Hij zette zich al vroeg af tegen het conventionele leven in een boerendorp in de Meierij. Zijn dandyachtige voorkomen en de wijze waarop hij zijn liefde tot zijn bruid maakte, zijn daar sprekende voorbeelden van. Omdat zijn schoonvader tegen de relatie met zijn dochter was, bedacht hij een list. Hij schaakte zijn geliefde om met haar naar Londen te reizen en samen als getrouwd stel terug te komen, voor een dorp als Eerde anno 1913 een even schokkende als spectaculaire gebeurtenis. Eerde was in de tijd van Van Dam zo'n boerendorp waar de pastoor en de schoolmeester de notabelen waren. Van Dam vormde daarop een aanvulling, geholpen door enerzijds zijn verleden als molenaar en bakker, en anderzijds zijn kennis als schrijver en journalist met een groot netwerk. Voor de boeren en burens was hij bij problemen een bondgenoot en raadgever. Zijn inbreng en betrokkenheid in diverse verenigingen maakten hem tot een spil in de gemeenschap. Hij fungeerde als ombudsman *avant la lettre*, was bemiddelaar in conflicten en adviseerde boeren

Eerste aflevering van *Aan den Ooiver in Battle-dress. Berichten van het thuisfront aan de dienstplichtigen in Nederlands-Indië*, januari 1947. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2019, deel 9. *Aan den Ooiver in Battle-dress*, p. 8-12)

en burgers bij het maken van bedrijfsmatige plannen en economische investeringen. Men keek tegen hem op. Deze spanning tussen zijn landelijke en zijn lokale actieradius bepaalde zijn professionele werk en stijl.

Transformaties in beeld

Van Dam leefde in een periode met grote maatschappelijke en economische ontwikkelingen en hij maakte twee wereldoorlogen mee, zij het vanuit de redelijk beschermde, kleine dorpsgemeenschap van Eerde. Maar zijn scherpe observatievermogen, opmerkzaamheid, brede blik en kennis van wat er onder de dorpsbewoners leefde, brachten hem ertoe om deze grote transformatie op verschillende manieren vast te leggen en te interpreteren. Niet vanaf een afstand of wetenschappelijk standpunt, maar van binnenuit. Bij het doornemen van de thematische delen uit de nieuwe boekenserie is de verleiding groot te vergelijken met de actualiteit van vandaag: nationale landbouwpolitiek, regeldwang en handelsoorlogen drukten ook toen op boer en tuinder. Van Dam zag de agrarische wereld veranderen. Veel veranderde ten goede: techniek deed zijn intrede. Zo werd

Cartoon in: *Sint-Ambrosius*, juli 1938. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2019, deel 5. De Bieboer, p. 48)

het paard vervangen door de tractor. De introductie van de melkmachine vergemakkelijkte het werk van de boer(in) en teeltverbeteringen van grassen en aanvullend veevoer leidden tot een verhoging van de melkproductie en een verbeterde kwaliteit van het vleesvee. Van Dam was een groot voorstander van krachtenbundeling en samenwerking binnen de agrarische wereld en stak dat niet onder stoelen of banken. Hij juichte het ontstaan van boerenorganisaties toe en leende zijn talenten voor propaganda voor het lidmaatschap van de R.K. Boeren- en Tuindersbond, de 'standsorganisatie' die in 1896 werd opgericht. De bijenteelt – een grote passie van Van Dam – beschouwde hij als een belangrijk onderdeel van het boerenbedrijf. Al rond 1905 nam hij het initiatief tot de oprichting van een bijenhoudersvereniging in Erp en Veghel om de bijenteelt te stimuleren. Als reactie op het gaandeweg verdwijnen van de imkerij probeerde hij te redden wat er te redden viel. In een artikel onder het pseudoniem De Speurbij spoorde hij leden van de bijenbonden aan om toch vooral allemaal aan de Honigzemerij in Boxtel te leveren. "Niet weifelen maar spoedig doen! Als er door de leden zoo gehandeld wordt, dan is er nog wel (!) iets van te maken, want in eenheid van verwerking, verpakking en verkoop ligt onze kracht, bondsbroeders, dat is de vaste overtuiging." Vaak tekende hij beelden van de gestage schaalvergroting in de landbouw en veeteelt en de Europese samenwerking op dat gebied. Hij wijdde artikelen aan de

Cartoon bij 'Destructiebedrijven werken op volle toeren', in: *Boer en Tuinder*, 21 februari 1953. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2019, deel 2. De Boerenstand, p. 171-173)

Een vroege waarschuwing van Bernard van Dam. Cartoon in: *Sint-Ambrosius*, mei 1955. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2019, deel 5. De Bieboer, p. 2 én deel 10. Observator, p. 168)

Onder de kerstboom liggen veel handelsverdragen klaar, maar de boer moet nog maar zien wat het hem zal gaan opleveren in het nieuwe jaar. Landbouwkarikatuur in: *De Boerderij*, 1 januari 1936. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2019, deel 6.2. Landbouwpolitiek, p. 8 én deel 8. Gebruiken, p. 75)

Cartoon in: *De Boerderij*, 29 mei 1935. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2019, deel 2. De Boerenstand, p. 151)

bouw in 1934 en de eerste productie jaren van de 'Destructor' – het ophalen en verwerken van kadavers – in Son. De grootschalige grondontginning, met name in de Peel, en de inpoldering in Noord-Holland stimuleerden de voedselproductie. Het gebruik van kunstmest en teeltverbeteringen deden de Nederlandse export van boter, kaas en eieren alsmat groeien. Dat waren dankbare onderwerpen voor Van Dams trotse cartoons en strips. Tegelijk zag hij de grote nadelen die aan de nieuwe ontwikkelingen kleefden en wees hij in zijn tekeningen op de gevaren voor mens, dier en natuur. In juli 1954 tekende hij bijvoorbeeld een cartoonstrip over slachtoffers van het gebruik van landbouwgif.

Cartoon bij 'Landbouwtentoonstelling te Oirschot', in: *De Boerderij*, 5 oktober 1932. (Bron: *Brabants dorpsleven*, deel 2. De Boerenstand, p. 81-82)

Hij schroomde niet om kritisch verslag te doen van de verwerpelijke gevolgen, zoals de overproductie van aardappelen, die werden doorgedraaid, of overtollig vee dat geruimd moest worden. Ook zag hij hoe de industrie het boerenbedrijf langzaam verdreef. Dat was op zich vooruitgang, maar het stoorde hem dat dit gepaard ging met vervuiling. In een beschrijving uit 1930 van de Biezenerhof, een hoeve bij Geleen, voor *De R.K. Boerenstand*, doet hij daar gewag van. Hij berustte er toen al in dat het industriële tij niet te keren was: "De tekening geeft wel aan, hoe dat water in vroeger tijden moet geweest zijn en eigenlijk nog zijn moest; maar in werkelijkheid is het een smerige, afschuwelijke modderpap, die tussen de oevers doorstroomt. De Limburgse industrie heeft met haar fabrieken-afval voor altijd aan het lieve riviertje alle poëzie ontnomen. We kunnen hierover jammeren, maar moeten er in berusten." Aan het eind van het artikel doet hij nog een oproep voor steun aan de bewoners: "Laten we hopen, dat de prachtige boerderijen, zoals Biezener Hof en veel anderen, zich mogen staande houden in het Limburgse land.... Familie Peeters, weersta met taai boeren volharding aan den greep van den reus [Van Dam doelt op de Prins Mauritsmijn, BvD en NJ] en behoudt wat ge aan prachtige en kosteliks bezit in uw vruchtbaeren en weelderigen Biezener Hof."

Landbouwpolitiek in het Interbellum

Al vroeg raakte Bernard van Dam ook politiek geëngageerd. Hij wordt weliswaar nooit genoemd in het rijtje van politieke tekenaars uit zijn tijd, maar verdient hierin wel degelijk een plaats. De meest opvallende her-

ontdekking tijdens de zoektocht naar zijn publicaties is die van honderden politieke cartoons, waaronder een groot aantal 'crisis kronieken', die Van Dam gedurende de jaren 1930 produceerde. Gerard Rooijackers heeft ze voorzien van een toelichting.

Van Dam zat bovenop het nieuws. Gedurende een tiental jaren, vanaf 1928 tot in 1939, becommentarieerde hij wekelijks de agrarische crisisactualiteit, kritisch maar altijd humoristisch en relativerend. In zijn 'crisis kronieken', cartoons en strips ervaren we de actualiteit in deze jaren van zware economische crisis. Besluiten die voor de boeren urgent waren, zoals het devalueren van de gulden en de invoering van de pachtwet, werden te lang uitgesteld en werkten de landbouweconomie tegen. Ook het feit dat er geen specifieke minister van Landbouw was, terwijl deze bedrijfstak in Van Dams ogen een belangrijke steunpilaar van de Nederlandse economie vormde, was hem een doorn in het oog. Van Dam beet zich hierin vast en met de regelmaat van de klok nam hij deze onderwerpen in zijn cartoons op de korrel. Hij moet voor de politici en beleidsmakers die de boerenbladen lasen, een luis in de pels zijn geweest.

En niet alleen de landbouw veranderde

De veranderingen hadden uiteraard ook gevolgen voor het dagelijkse leven van Bernard van Dams omgeving. Deze transformaties werden het 'nieuwe normaal': continue verandering was de norm, ook in het verleden dat we graag als statisch afschilderen. Juist stilstanden

onveranderlijkheid vormen de afwijking. Amateurhistorici en heemkundigen hanteren ten onrechte het statische beeld als norm als contrast met een dynamische moderne tijd. Verandering wordt in die optiek stevast beschouwd als verlies. Van Dam zag het duidelijk anders. Met zijn mening over al dan niet gewenste veranderingen beïnvloedde hij de publieke opinie, zowel binnen als buiten Eerde en de Meierij. Niet altijd had dat effect. Zo spreekt zijn aandacht voor de pofferdracht, onder meer in een groot aantal tekeningen, boekdelen. Het verdwijnen van deze dracht markeerde de transformatie van het dorpsleven in zijn omgeving. Van Dam telde in verschillende jaren de poffers met Pasen in de kerk, om zo de verandering met feiten te staven. Ondanks zijn herhaalde pleidooi voor behoud ervan, verdwenen de Brabantse poffer en muts uit het straatbeeld.

Tekening van de Eerdse Bergen, circa 1940. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2020, deel 10. Observator, p. 78)

Tekening Waterradmolen te Wolfswinkel (bij Son) omstreeks 1930 bij 'Nabeschouwing', in: *Het Huisgezin*, 29 april 1955. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2019, deel 7, Ambacht, p. 200-202)

Hij beseftte donders goed dat gebruiken, tradities en kledingstijl met de tijd zouden veranderen. Ze vormden in zijn ogen echter de kern van de Brabantse cultuur. Net als hij zijn afkomst nooit heeft verloochend en zijn geliefde Eerde nooit heeft verlaten, pleitte hij er daarom vurig voor die Brabantse karakteristieken niet met alle veranderingen verloren te laten gaan. Zijn initiatief tot de oprichting van de Heemkundekring De Oude Vrijheid in Sint-Oedenrode in 1941 was dan ook geen bevestiging. Als een van de weinigen in zijn tijd maakte Van Dam zich zorgen over de teloorgang van landschappen en biodiversiteit. Als je vandaag de dag zijn schreeuw om aandacht voor het verdwijnen van de Eerdse Bergen – een langgerekt stuifzandgebied in de Meierij – leest, dan hoor je de milieuactivist van toen. In 1954 publiceerde hij een paginagrote hartenkreet in dagblad *Het Huisgezin*. Zonder effect: van de Eerdse Bergen is niets meer over. Het naoorlogse economische denken ging ten koste van natuur en landschap, zo was zijn stellige mening.

Cartoon bij 'Van Chinchilla's en nog wat', in: *Avicultura*, 31 mei 1929. (Bron: *Brabants dorpsleven* 2019, deel 4, Kleinvee, p. 178-181)

Heeft Van Dam zijn kwaliteiten volledig benut?

Het met liefde en kennis van binnenuit beschrijven van de Brabantse cultuur, vanuit een grote binding met de kleine dorpsgemeenschappen in De Meierij van weer, was de grote kracht van Van Dam. Zijn nu volledige verzamelde oeuvre laat zien dat hij zichzelf daarmee ook beperkingen heeft opgelegd. Zijn kwaliteiten hadden nog meer kunnen opleveren als hij zich meer van het Brabantse plattelandsdenken had kunnen losmaken. Als zijn vrouw had toegegeven aan Van Dams vroege wens om naar de stad te verhuizen – er waren plannen voor de aankoop van een villa in Vught – dan had hij waarschijnlijk landelijk carrière kunnen maken. Van Dams grote creativiteit en tekentalent kwamen niet ten volle tot ontplooiing doordat hij veel aandacht en tijd besteedde aan teken- en schrijfwerk dat direct in de bladen te plaatsen was. Dat is goed te zien aan de politieke cartoons, de humor in zijn teksten en de vaardige, losse hand in zijn vrije tekenwerk. Recent zijn daarvan prachtige voorbeelden opgedoken. Helaas is dit deel van zijn werk indertijd niet gepubliceerd. Met de publicatie in *Brabants Dorpsleven* kan dat nu eindelijk aan het grote publiek worden getoond.

Gerard Rooijackers constateert verder nog twee lacunes in het werk van Van Dam, die hij ondanks naspeuringen niet kan verklaren. Zo besteedt Van Dam geen aandacht aan het fenomeen van de Bende van Oss, die grotendeels verantwoordelijk was voor de misdaadgolf in Oss tussen 1923 en 1935, in de productiefste periode van Van Dam, rondom het door hem vermaledijde Unilever. Toch wijdde Van Dam vele cartoons aan de 'margarineboeren uit Oss'. Bij de uitvoerig behandelde Brabantse gebruiken ontbreken daarnaast de schuttersgilden, die in het begin van de vorige eeuw zo'n belangrijke functie hadden in het religieuze dorpsleven. Rooijackers vermoedt dat de oorzaak ligt in het feit dat het aloude Sint-Antoniusgilde van 'd'Eerd' al rond 1880 was opgeheven.

De betekenis van het oeuvre

Van Dam zelf zou wellicht geschrokken zijn als de boekenserie met zijn verzamelde werk voor zijn neus op tafel zou ploffen. De analyse die Gerard Rooijackers van dit werk en zijn leven geeft, zou hem verbaasd hebben. Zelfs voor de naaste familie is het nieuwe

beeld van hun (over)grootvader een grote verrassing, laat staan voor degenen die geïnteresseerd zijn in Noord-Brabant en zijn plattelandscultuur die alleen het werk van Van Dam uit 1972 kennen. Een nieuwe bron met een schat aan materiaal is nu ontsloten. De nieuwe uitgave *Brabants Dorpsleven* bevat een register van alle thematisch gerangschikte en commentarierende artikelen, cartoons en tekeningen. Van Dam had geen politieke ambities, maar wel de onweerstaanbare behoefte om opmerkelijke en in zijn ogen belangrijke zaken publiekelijk aan de orde te stellen. De vaak humoristische insteek is daarbij van groot belang: daarmee bereikte hij een groot publiek en maakte hij weinig vijanden. Gedurende zijn hele leven beschreef hij zaken waarvan hij het om historische en folkloristische redenen belangrijk vond ze voor het nageslacht vast te leggen. In zijn werk leren we Van Dam kennen als een eigengereide opiniemaker. Hij was geen toeschouwer langs de zijlijn. Met zijn kennis en creativiteit gaf hij te midden van het politieke en bestuurlijke gekrakeel uitdrukking aan geëngageerde opinies. Dankzij hem bleef het belang van de (kleine) boer onder de aandacht bij bestuurders en burgers. Van Dam zou vandaag de dag een veel gevolgde blogger en ideologische *influencer* zijn. De soms extreme acties van de Farmers Defence Force zouden zijn steun zeker niet krijgen; Van Dam was vooral van het geschreven en getekende protest. Bernard van Dam was gedurende zijn hele leven standvastig in zijn kijk op de wereld, op de veranderingen die plaatsvonden, zonder dogmatisch of al te principieel te willen zijn. In zijn vroege jeugd leerde hij om mee te bewegen en mee te veranderen om doelen te bereiken. Hij deed dat echter zonder concessies te doen aan wie hij was en waar hij voor stond. Naast chroniqueur van de Brabantse cultuur was hij ook de onconventionele, moderne Bernard van Dam met een frisse kijk op zijn omgeving. Wat we van hem leren is dat er genoeg gelegenheid is om voor je standpunten te strijden, ook als het niet altijd lukt en wanneer je er alleen voor staat: invloed uitoefenen waar en wanneer het maar kan, op de barricade als het moet. Vanuit de grondhouding dat één man het verschil kan maken. ■

Stichting Bernard van Dam

Alle publicaties en vrije werken van Bernard van Dam zijn verschenen onder de titel *Brabants dorpsleven. De cultuur van het platteland volgens Bernard van Dam (1881-1958)*, bezorgd door Gerard Rooijackers. De tien thematische delen, verdeeld over elf boeken, beslaan in totaal ruim drieduizend pagina's. De boekenserie is in eigen beheer in 2020 gepubliceerd door de familiestichting, die ook het archief beheert en de nalatenschap actief inzet voor educatieve en cultuurhistorische doeleinden.

1. Het Boerenhuis
2. De Boerenstand
3. Grootvee
4. Kleinvee
5. De Bieboer ('de bijenboer')
- 6.1 Landbouwpolitiek 1928-1935
- 6.2 Landbouwpolitiek 1936-1954
7. Ambachten
8. Gebruiken
9. Aan den Ooiver in Battle-dress
10. Observator (incl. biografie)

Stichting Bernard van Dam stelt alle boekdelen digitaal beschikbaar. Ze zijn vrij te lezen en te downloaden voor niet-commercieel gebruik op www.bernardvandam.com. De boekdelen zijn desgewenst – afzonderlijk of als geheel, eventueel in bewaarcassette – in gedrukte vorm te bestellen via genoemde site.

Bewaarcassette met tien delen van *Brabants dorpsleven* uit 2019/2020.